

Hogyan tanítom Mikszáth Kálmán: A néhai bárány című művét az általános iskolában?

„Ne erőszakkal oktasd... a gyermeket a tanulmányokra, drága barátom, hanem játszva tanuljanak; már csak azért is, hogy könnyebben megfigyelhesd, melyiknek mire van hajlama.”

/Platon/

Mikszáth Kálmán írói pályáját elbeszélésekkel kezdte, s legelső novellái még Jókai hatását tükrözték. Két elbeszéléskötete a *Tót atyafiak* és *A jó palócok* azonban fordulatot jelentett Mikszáth írói fejlődésében: bennük talált rá először tisztán a maga egyéni, hamisítatlan hangjára.

Az első kötet négy hosszabb novellát, a második 14 kis palóc történetet tartalmaz. Mindegyik írása még vérbeli, valódi romantikus alkotás, de azzal, hogy a paraszti élet felé fordult, Mikszáth el is távolodhatott a Jókai-féle úrinemesi patetikus romantikától. Jókai művében is szerepeltek falusi emberek, mint kívülről és felülről ábrázolt, komikus színben feltüntetett epizódfigurák. Mikszáth novelláiban azonban a tót és a palóc parasztok, az egyszerű falusi emberek a középpontba kerülnek, főhőssé nőnek. Igaz, az író még eszményíti, idealizálja őket, de Mikszáth fedezi fel első ízben a magyar prózában, hogy ezek az együgyűnek vélt, durvának, faragatlannak látott, gyakran a társadalom perifériájára szorult emberek is bonyolult és mély lelki életet élnek, hallgatag mogorvaságuk mögött rejtett melegség, emberi jóság lappang. *Meglátja egyszerű hőseinek lelkében a felzaklató konfliktusokat s azt az erkölcsi tisztaságot, romlatlanságot, mely őket emberi értékek tekintetében uraik fölé emeli.* Ebben jelentett újat a két kis kötet, ezért is figyeltek fel rá. A belülről látott és a belülről ábrázolt embert szerették meg az olvasók az „egyszerű” novellahősökben.

A *Tót atyafiak* és *A jó palócok* történetei nem csupán falusi idillek – ahogy sokan vélik –, a legtöbb írás mélyén balladás sejtéssel *ott rejlik egy-egy nyugtalanító tragédia*, kettőtört embersors is (*Az a fekete folt; Lapaj, a híres dudás; A néhai bárány; Bede Anna tartozása; Az a pogány Filcsik; Szegény Gélyi János lovai* stb.). Mikszáth parasztjai még patriarkális világban élnek, lojálisak uraikkal szemben, s a természet békéje veszi őket körül. Nem érzik a társadalmi elnyomást, s nem is láznak ellene. „Nekik minden jó, mindennel meg vannak elégedve. Csendes, türelmes nép” - állapítja meg az író a tót atyafiakról. Ezt az „idilli” békét, megelégedést azonban mindig feldúlja valami, s ebből bontakozik ki az elbeszélések cselekménye.

Mikszáth e novelláinak jellemző vonása az a *mód, írói magatartása* is, ahogyan előadja történeteit. Nem a kívülálló író tárgyias, személytelen hangján közli az eseményeket, hanem a népi mesemondó tudatvilágát imitálja. Ezért tudja oly természetesen magáévá tenni a falusi emberek önszemléletét, babonás hiedelmeit, a népi mondavilágot. Beleéli magát a közvetlen hallgatósághoz szóló mesélő, regélő alakjába, s a naiv, élőszóbeli előadás fordulatait utánozza. Közbeszűrt anekdotákkal, lírai kitérésekkel, ironikus megjegyzésekkel mintegy ébren kívánja tartani a hallgatók figyelmét. Úgy szól bele az eseményekbe, mintha maga is ott élne, közvetlen részese, szereplője lenne a történetnek. („Nosza, szaladj hát utána öreg láda.”)

Az elbeszélés drámai sodrással, magas érzelmi hőfokon kezdődik, „...mikor a felhők elé harangoztak Bodokon.” Minden él, mozog, hangot ad, minden csupa „látvány”. Hangulatfestő és hangutánzó szavak teszik mindezt érzékelhetővé.

A beszélt nyelvhez igazított előadásával meghitt viszonyt alakít ki olvasójával. („Nem tuskó biz az...”, „No, ha most az egyszer ki nem csap az a patak, s ki nem önti a bodokiakat, mint az ürgét, akkor mégis jó dolog keresztény katolikus falunak lenni – luteránus vidéken.”) Aztán éppen az *elbeszélés tengelyébe* váratlan fordulat kerül. Mi történt az öreg ládával? Vajon kifogta-e Sós Pál uram a csákyával?

A *helyszín egyre szűkül*: a bodoki táj egészéből a kertaljakra, Sós Pál kertjére, az árban úszó ládára, a rajta kapaszkodó bárányra. Hozzá a holdfény s az éjszaka sötétje kapcsolódik. Mintha színpadon vagy filmen jelennének meg előttünk az események... *A feszültség átsző mindent!*

A Baló-család sorsának, elveszett jószáguk keresésének bemutatásakor megfigyelhető a *mikszáthos, kényelmesebb, késlekedő tempó. Ekkor is pontosság, aprólékos megfigyelés jellemzi*; pl. az úszó láda tartalmának felsorolása. Megtudjuk a családról, hogy az édesanya régen meghalt, házukat „felvette” a víz, Ágnes kelengyéjével együtt odalett a lagzi is...

Az előtörténet, a *bonnyodalom megindítása*, a bárány titokzatos eltűnése. Erre már a címben is utal: *néhai!*

Szinte mesei próbák sora vezet a megoldáshoz...

Igazságszolgáltatása is a mesék szabályait követi: *hárman* indulnak a láda, s vele a bárány keresésére. A legkisebb a *szerencsétlen* – szerencsés. a szerző ellentéteket mutat be: *templomszentelés – gonoszság, ünnepi köntös – ám viselőjében hitvány lélek lakozik...*

Az *összecsapás a tetőpont alapjául Sós Pál uram* – már bemutatott – *jelleme, személyisége* szolgál: „...már az idén is keveselte a mezőbírói hivatalt, mert öreg bíró lesz, ha élünk, esztendőre ilyenkorra.” Tehát *bíró* lesz, az igazság döntőbírája! S ő azt állítja, hogy „színét se látta jószágnak”, s ha egy ilyen gazdag ember állítja, akkor...

Csak hogy a gazdaságon alapuló tekintély nem egyenlő az igazmondással... Ráadásul Mikszáth írói közbeszólásaival, sejtéseivel, megjegyzéseivel és elhallgatásaival érzelmi hovatarozását is előlegezi: „...mégis furcsa eset, hogy míg a felső végén mindenki tud róla, ... az alsóvégiek közül már nem látta senki.” De: „Amennyi itt a rossz nyelv...”, „(ugyan ki szopja ki az ilyeneket az ujjából?)” A „nagyitalú” Mócsik György szavai már a bizonyosságot sejtetik. *A harc akkor becsületes, ha egyenlő erők csapnak össze!* A pici Boriska és a tekintélyes Sós Pál...? A gyermeki követelés, megnyilatkozás hatására Sós uram pótcselekvéssel próbálkozik, másról beszél: „– Biz ez már régi fedél, bíró uram, becsorog a biz ezen...” A bíró éppen ezt fordítja ellene: „...a kelmed fedelén is becsurog...” Aztán az esküre emelt kéz, s a laza gallérszinór megold mindent. Nincs szükség hamis esküre sem. Az igazság kiderül, az a két barna folt mindent elárul... A továbbiakban a drámapedagógia módszereit alkalmaztam.

Elsőként az előzményekről, feltételekről tesztek említést, indokoltá téve az óra metodikájának megválasztását: csoportbontásban és heti három órában tanítottam a magyar irodalmat.

A komplex esztétikai nevelési program tanítása során – ötödik osztálytól kezdve tanultunk a program szerint – különös figyelmet szenteltünk az irodalom és a magatartás összefüggéseire, a dramatikus játékra a színház világára, valamint az esztétikára.

Az esztétika nevelés tárgyi környezetét tanteremünk külleme adta meg. Mint egy kis helytörténet-gyűjtemény vett körül bennünket. A paraszti világ emlékei, köcsögök, szakajtók..., amelyeket csak le kellett vinnem iskolánk aulájába a színjátékhoz.

5. osztályban tizenkét óra keretén belül ismerkedtünk meg a dramatikus játék és a színház valóságával, keletkezésével, alakváltozásaival.

A történeti áttekintés alapjait Mezey Éva: *Játsszunk színházat!* és Gabnai Katalin: *Drámajátékok* c. könyve alapozta meg.

A Játsszunk színházat tantervi órák alatt a színházi előadás, annak összetevői (díszlet, jelmez, világítás, zene, kellékek) és a színházi „műfajok” fogalmakkal ismerkedtek meg a tanulók. Megtanulták, hogy a színházi előadás központi eleme, „lelke”, lényege a színészi játék, elemei a szövegmondás, a testmozgás-tesztartás, a gesztusok és a mimika eszközei.

A következő mozzanat a rögtönzések és szituációjátékok gyakorlása volt az érzelem- és indulatkifejezés eszközeinek bemutatása, gyakorlása (pl.: azonos szavak, mondatok, gesztusok variációi). Közös színházlátogatás és a látottak megbeszélése, elemzése.

Saint-Exupéry: A kis herceg c. művéből készült színházi előadás megtekintése mélyítette el az ismereteket, és válaszolt arra a kérdésre, más-e a néző és az olvasó. Összehasonlítottuk az olvasott és a színházban látott műveket, és foglalkoztunk az epikus irodalmi alkotás színpadra alkalmazásával, a *dramatizálás* fogalmával és gyakorlásával.

Közös dramatizálásra Lázár Ervin: Maminti, a kicsi zöld tündér c. meséjét választottuk előzetes otthoni olvasás után. Szerkesztés, jelenetezés, a szereplők kapcsolatainak elemzése (párbeszédék írása), a dramatizált mese prózai és színpadra állítása, előadása az órán, az óvodásoknak, az iskola más osztályainak; követték egymást a mozzanatok.

A módszer kiválasztását, hogy hozzáfogtunk a dramatizáláshoz, a fentiek indokolták, és az, hogy a novella dramatizálható, mert hordoz emberi mértékű megváltozásra váró alaphelyzetet, és teátralizálható, mert sűrítendő térben, időben, szerepekben.

Következő lépésünk annak tisztázása volt, hogy miről szól a történet, és miről szóljon a mi előadásunk, ezen alapkérdések tisztázását követték az előkészítő játékok.

A novella története kiváló alap sokféle játékhoz. Kérdezzük magunkat.

Például:

- Hogyan vár a szelíd ember, hogyan a türelmetlen?
- Játsszuk el több tételben a várás mozzanatait! A várás fokozatainak feloldozása:
- Várod, még mindig nem az.
- Látókörbé kerül valami, de nem fontos számodra.
- Hirtelen megpillantod, s nem az, amit vártál.
- Ránézel, eléfordulsz, s nem látod!
- Hosszan nézel valamire, s csak közben jössz rá, hogy nem az, amit vársz.
- Keresel valamit, no talán ez!
- Keresel valamit, megláttad, az. És így tovább.
- „Megvan-e a bárány?” egyszemélyes mozgásimprovizáció egy tárgy keresgélésére.

Például: – a templomban az édesanya megkeresése

– a kiskutya kiment a nyitva hagyott kapun, és „keresése a szomszédoknál!”
– sikerül; jöhet a segítség is!
– Képzeld magad olyan valaki helyzetébe, aki épp most, ezekben a pillanatokban kénytelen felismerni, amit olyan nagyon akar, abból semmi sem lesz. pl.: – dolgozatírás közben rájössz, hogy sehogy sem tudod megoldani a példát...

– „...az vitte el a .....” Felcsillan a remény, hogy megtaláltad azt, akit kerestél.

– Te jó Isten, megoldottam a feladatot!...

– Te jó Isten, fogtam egy nagy halat!

– Bácsi adja vissza a bárányomat! Először szelíden szól kérés, s ahogy biztosabb leszel a dolgban, erőteljesebben, majd magabiztosan felszólítod. Például: – Add vissza a labdám, mert tudom, hogy te vetted el! Hiszen a hátad mögött tartod a kezvedben.

– „Takarodj innen,...” Képzeld magad valaki olyannak a helyébe, aki még tagad, de már fél az igazságtól.

– „Esküszöm,...” ingerülten, kezéd égre emelve, de hirtelen meglátják, amit eddig titkoltál.

Például: Esküszöm, tanár bácsi, hogy nem vettem el az órát, de ebben a pillanatban kiesik a zsebemből.

– Kis báránykám! Megtaláltam ugyan, de nem abban az állapotban, amelyikben viszont szerettem volna látni. S ez az állapot megmásíthatatlan. Végképp meg kell válnom szeretett tulajdonomtól.

– Csak ő húzhatta ki, senki más, a ládát! Állítom, a háta mögött van, de nem merem a szemébe mondani, mert félek tőle, árthat...

A játéköröket nemcsak a próbán és az órán kellett kitalálni, hanem az otthoni felkészülés során is, arra szoktattam a tanulókat, hogy magukból induljanak ki, korosztályukból, érdeklődési körükből. Az improvizációs előkészítés lehetővé tette azt, hogy a tanuló játékos önmagára emlékezék vissza valamely hasonló szituációban, amelyet aztán színpadi formába önt.

Mesélő alkalmazását nem ajánlom, mert gyengíti a történet feszültségét, lehetséges drámaiságát.

Önállóan dolgoztunk, de nem azzal kezdtük a munkát, hogy otthon kiírtuk a dialógusrészleteket.

Az előkészítő eljárás után megkértük a csoport tagjait, hogy rajzolják le, milyen szereplők és helyszínek szükségesek a játékhoz.

Ha nem írásban kértük a megoldást, hanem rajzokban vagy jelenetekben, rákényszerültek arra, hogy tömörítsék a novella legfontosabb elemeit.

Ezt követően jelöltük azt:

– kik a kihagyhatatlan szereplők,

– kik a megjelenő, de esetleg kiiktatható figurák, akik a történet lényege szempontjából el is hagyhatók,

– kik azok a figurák, akik esetleg többszörözhetők, nagyobb létszámú csoport esetén különösebb dramaturgiai beavatkozás nélkül, a cselekményben betöltött funkciók változatlanul hagyása mellett, így szaporíthatjuk legkönnyebben a szereplehetőségeket: így lehet például egy parasztemberből több,

– s kik az eddig nem említett, de a játékba kívánczó alakok, például a szomszédok, barátok újonnan megalkotandó figurái, akik a majdani színpadi játék teljességét segíthetik elő.

A következőkben egy másik lapon, a szereplők jelölésével együtt rögzítettük azt is, milyen helyszínek fordulnak elő a játékban, s ezek közül melyek a legfontosabbak, s melyek a kihagyhatók, megváltoztathatók. Gyakorlottabb csoportnál rögtön kérhetjük, hogy azt is jelöljék, melyik jár majd sok díszletezési problémával, s melyik ígérhet nagyobb látványörömet.

A szerepek kiosztása során az önként jelentkezés, önálló osztzkodás mellett sor kerül néha kiválasztásra, sőt lebeszélésre is.

A rendezkedés után kezdetét vette a némajáték. Ennek során pillanatok alatt lefut a cselekmény: Ez a szakasz épp csak az árok elkészítésének felelt meg, amelyben majd a szöveges játék hőmpölyöghetett. A mozgás utat csinált a beszédnek. Ezután próbálkozhattunk a már otthon elkészített és megtanult dialógusokkal. Ismételtünk, közben elhagytuk a lényegtelen részeket, vagy éppen beillesztettünk egy új képet. Minden szakaszt megbeszélés követett. Ilyenkor főleg kérdeztünk: Helyesen cselekedett-e Baló Mihály? Milyen ember Sós Pál? Milyen természetű Boriska? Honnan tudjuk? Ez esetben mi a teendőnk? Ezenkívül: Miről sugdolóznak az emberek? Mi volt a ládában? Mit mondanátok Sós Pálról? Milyen? Miért? És így tovább. A jelenetek ismétlésekor szereplőket is változtathattunk. Egy szerepet többen is próbálhattak.

A kidolgozás szakaszában már haszonélvezői voltunk az előző munkának. Az előző etűdök nagy részét „beemeltük” előző gyakorlatainkból, s beépítettük a játékba.

A koncentráció segítette megtartani a vezérgondolatot, de ezt azzal kell megkönnyítenünk, hogy a játék anyagát megszerveztük, elrendeztük a részeket, megteremtettük a kellő arányokat.

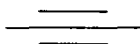
Ügyeltünk arra, hogy a közös munkában valamilyen szerepe, funkciója mindenkinek legyen (szereposztás, kellékek, smink).

Esetleges kísérőzene tanuló keresése, bemutatása, közös kiválasztása. Előzetes motiváció a „színpad” és a „nézőtér” különbsége. Saját (előző órai) előadásunk elemzése-értékelése.

A befogadói és az alkotói magatartás különbsége, a kettő közelítésének, a „hozzaértésnek” a fontossága: ezért „tanulunk” irodalmat!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- E. Benkes Zsuzsa, M. Boda Edit, Honffy Pál: Változatok az irodalomórára, Bp. 1984. 35. o. (Szindarabot írunk és játszunk)
- Gabnai Katalin: Drámajátékok, Bp. 1998. 113. o. 127. o.
- Mezey Éva: Játsszunk színházat!
- Sipos Lajos szerkesztette: Tantervek, programok a magyar nyelv és irodalom tanításához, Bp. 1991 14.o.–199.o.
- Módszertani Közlemények 1994. 34. évfolyam 23.o.–26.o.
- Magyartanítás 1988. 6. szám 265.o.–281.o.
- Fábri Anna: Mikszáth Kálmán, Bp. 1967. 27.o.–88.o.
- Házi olvasmányok elemzése, Bp. 1967. 174.o.–188.o.
- Seres József: Szépprózai művek elemzése, Bp. 1976. 97.o.–106.o.
- Andorné Gárdonyi Vera: Mikszáthtól–Mikszáthról, Bp. 1976.
- Vörös József: Az irodalom tanítása az általános iskolában, Bp. 1978. 149.o.–156.o.

TISZTELETTELJES KÉRÉS SZERZŐINKHEZ !

Folyóiratunk a megjelenés gondjaival küszködik. A nyomdai és postai költségek állandó növekedése mellett az új adó és társadalombiztosítás jogszabályai is csak tovább súlyosbították helyzetünket. Ennek következtében vált számunkra lehetetlenné – remélhetőleg csak átmeneti időre –, hogy az amúgyis csekélyke szerzői tiszteletdíjat Önöknek kifizethessük. Kérnénk ezért tisztelettel a lapunkhoz hű szerzőink áldozatkészségét és szíves megértését. Hiszünk, hogy további támogató munkásságukra e kényszerítő körülmények ellenére is változatlanul számíthatunk. Köszönjük megértésüket és támogatásukat.

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK SZERKESZTŐSÉGE